

KRAGNÆS

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Navn: Kragenæs	Navnetype: -næs
-------------------	--------------------

Bemærkninger:

Kragenæs er nævnt første gang 1514 i formen "Kragegnig". Forleddet er snarest fuglenavnet krage. Efterleddet er naturnavnet næs.

Anlægstype: Rydningssby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
----------------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En rydningsby er anlagt efter forudgående skovrydning på stedet.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Slynget vejby.

Bygaden har form af et T, hvor der går en slynget vej mod syd fra den øst-vest-gående vej. Byens gårde og huse ligger dels i en tæt række langs den øst-vest-gående vej, dels spredt i klumper langs den syd-gående vej.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovoriering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

c. Udskiftning

år: 1779 figur: Blokudskiftning, store uregelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☒ ved udskiftningen 2 gårde.
☒ efter udskiftningen 6 gårde.
 Flyttet øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade.

jordbund: Overvejende moræneler. Store områder med smeltevandssand, saltvandstørv og ferskvandstørv mod NV.

naturlig afgrænsning: Til alle sider undtagen mod S.

☐ overvejende

☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Eng langs alle ejerlavsgrenser undtagen mod S.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☒ opløst og nybebygget

Over halvdelen af de på udskiftningstiden liggende gårde er sandsynligvis flyttet ud. Der er sket en større nybebyggelse på de gamle tomter og i øvrigt langs vejnettet i byen. Vejnettet er udvidet i den nordlige del af byen, hvor der er ført en vej rundt om en nyere bebyggelse nord vest, men ellers er det velbevaret. En del af toftestrukturen er bevaret i form af afgrænsningen by-mark.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

En nyere bebyggelse opstået omkring de udflyttede gårde ved Rolpestedet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

STATISTIK

Areal: 284 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			47				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706	1775	1868	1903
Gårde:	(47)	11	10	10	13	19	18
Huse:			8	10			
Huse m/ jord:					20	32	33
Huse u/ jord:					-	22	58
I alt:	(47)	11	18	20	33	73	109
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%) 1706							
(100%-1:2) 1775							
(95%) 1868	18		1		-		2,0
(94%) 1903	17		1		-		2,0
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	77		237		315		
Børn:	74		137		152		
I alt:	151		374		467		

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte".

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Besiddelsesforhold:			Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:								
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706					10	10		
1868	19	54						
1903	18	91						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 284 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 47 tdr.htk. Ejerlavet udgør, som navnet indicerer, et næs, selvom dette i dag er tilsløret ved inddæmningen af Gråsten Nor. Byen er formentlig anlagt efter skovrydning i middelalderen.

I 1483 kaldes området "Am Holte", det vil sige ved skoven. Muligvis har hovedgården Gudsgave (Gottesgabe) gjort indhug i ejerlavet.

Kragnæs blokudskiftedes i 1774 og siden er 8 gårde udflyttet.

Kragnæs hørte under det hertugelige gods og lagdes sidst i 1500-tallet under den nuoprettede hovedgård Gottesgabe. Byen var allerede egaliseret i 1627 og bestod da af 10 gårde og 8 huse med jord. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde lå fra 1533-1706 på 10-11 og steg herefter til 19 i 1868. Antallet af huse var allerede højt i 1775. Hus- og befolknings-ekspansionen i det 19. årh. var særdeles markant.

Gårdene var i 1878 i gennemsnit meget små som følge af den voldsomme udparcellering. Byen var allerede egaliseret i 1627, men egaliseringen forstyrredes ved udparcelleringen. I 1803 bestod Kragnæs af 1 hel gård, 2 trekvarte gårde, 12 halve og 2 kvarte gårde samt 26 huse.

FYNS AMT	Herred: Erø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

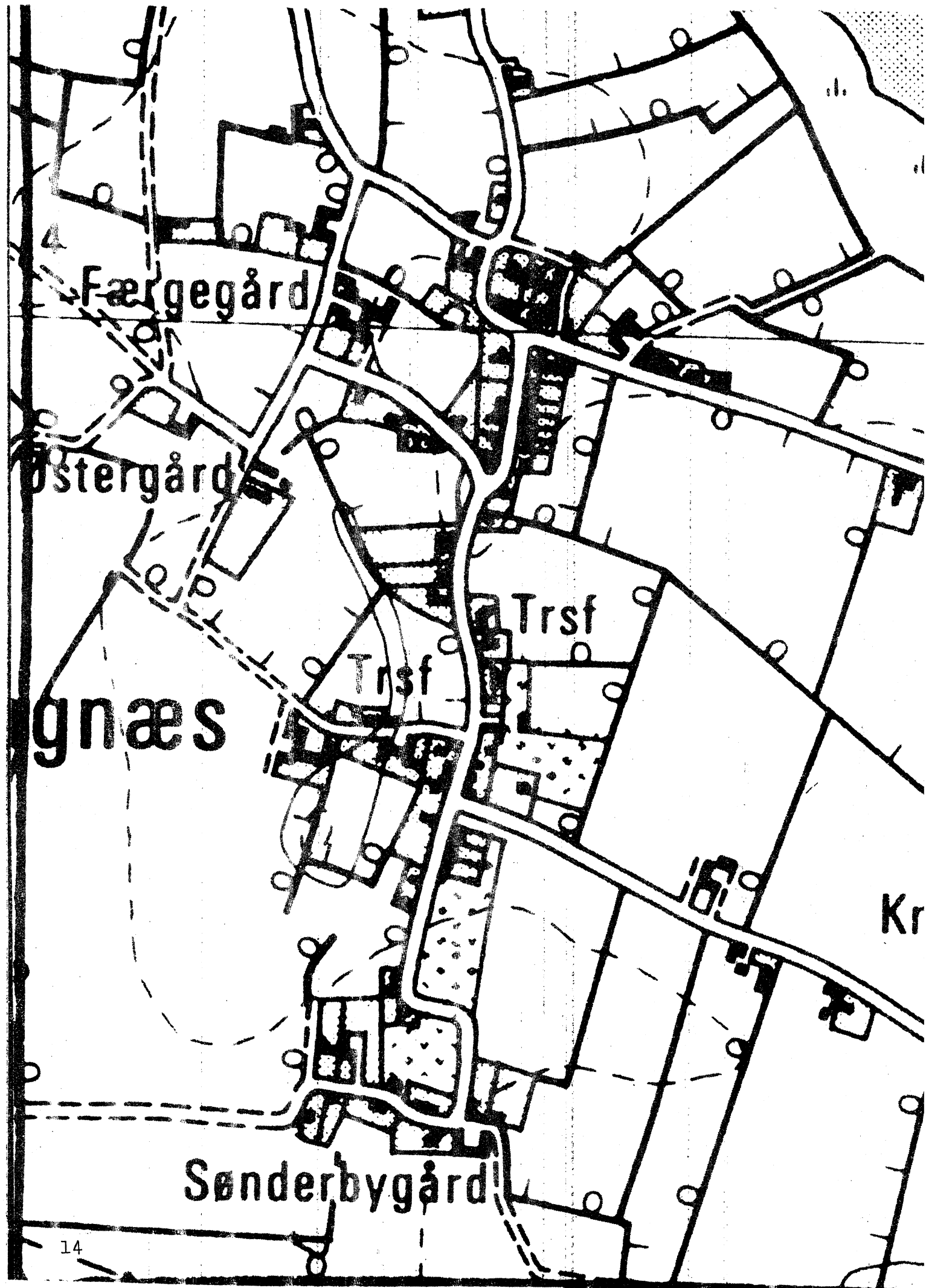
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den middelstore skovrydningsby er centralplaceret og har agerorientering. Anlæggelsen er sket i (sen) middelalder. Ejerlavet udgøres af et næs, men dette indtryk sløres ved inddæmninger af Gråsten Nor. Byformen er slynget vejby. Det er muligt, at der ved oprettelsen af Gudsgave er gjort et mindre indhug i ejerlavet.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede nabogods Gudsgave og egaliseredes inden 1627. Overgangen til selveje fulgtes af markant ekspansion.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med få udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: min. 1 frilagt gårdtomt.

St. John's, N. B.

42
3

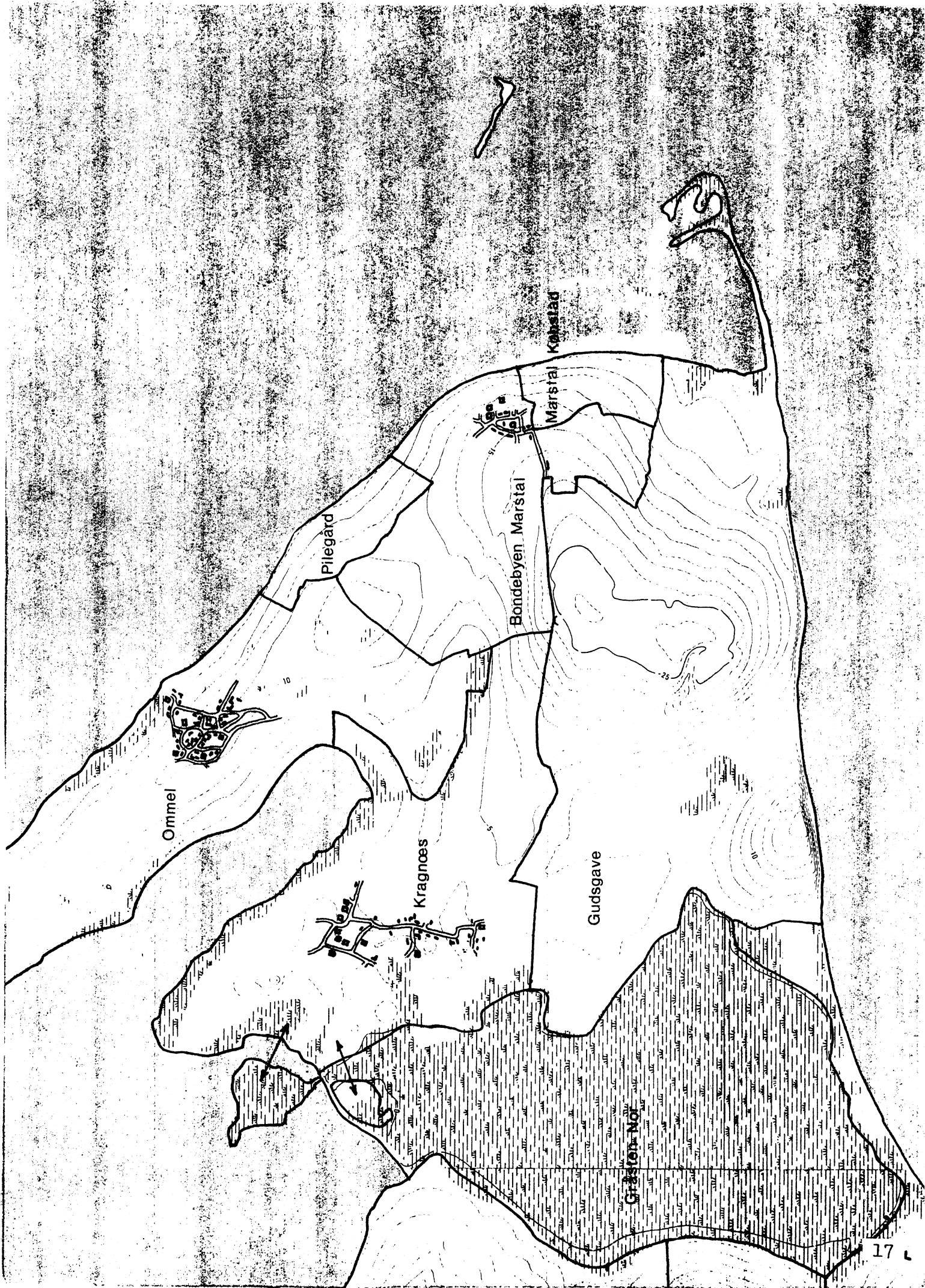
五

163

15

1

五

MARSTAL (BONDEBYEN)

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Navn: Marstal	Navnetype: -
------------------	-----------------

Bemærkninger:

Navnet er nævnt første gang 1514 i formen "Maerstall". Ordet er identisk med glde. navneord "mar(a)-stall", som betyder hestestald.

Anlægstype: Rydningssby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
----------------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En rydningsby er anlagt i middelalderen efter forudgående skovrydning på stedet.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejby.

Af byens 7 gårde ligger 5 ret regelmæssigt på begge sider af den nord-syd-gående vej, mens to gårde ligger sydøst herfor på vej ned mod kysten (den ene en færgegård). Husene ligger spredt mellem gårdene.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☐ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☒ randby ☐ engorientering ☒ kystorientering
 Op til kysten - lige syd for byen ligger Marstal Handelsplads.

c. Udskiftning

år: 1772 figur: Blokudskiftning, store ret uregelmæssige blokke i figur.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 2 gårde.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler.

naturlig afgrænsning: Mod Ø, ellers ikke.

☒ overvejende ager.

☐ overvejende med større indhold af

☐ blandingsøkonomi med

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Ca. 5 ud af 7 gårde på udskiftningstiden bevaret inde i byen, men der er sket en vældig nybebyggelse uden om de gamle gårde, hvorved dens karakter af "bondeby" er ved at gå tabt. Hovedstrukturen i vejnettet er uforandret, men på grund af det nye byggeri er der lavet en del nye veje. Toftesystemet opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

En del områder omkring den gamle bydel er nybebyggede.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

STATISTIK

Areal: 181 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			28				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706 ³⁾	1772	1868	1903
Gårde:	(47)	6	11	7	7	7	11
Huse:			27	33			
Huse m/ jord:					4	16	12
Huse u/ jord:					1	23	167
I alt:	(47)	6	38	40	12	46	190
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%) 1706							
(100%) 1772							
(86%-1:2) 1868	6		1		-		3,1
(91%) 1903	11		-		-		2,4
Folketal:							
	1769 ²⁾		1870		1901		
Voksne:	487		158		391		
Børn:	292		89		197		
I alt:	779		247		588		

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte"

2) Incl. handelspladsen

3) Mellem 1706 og 1772 er Marstal handelsby udskilt.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Marstal	Marstal

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:		gårde	huse	gårde	huse
	gårde	huse	gårde	huse				
1706		6			7	27		
1808	7	39						
1903	11	179						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 181 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 28 tdr.htk. Området kaldes endnu i dag Skovlandet og i 1483 benævnes bebyggelsen "am Holte". Endnu i 1633 omtales "den smukke skov", men omkring 1650 var den omhugget og gjort til agerland under Gudsgave. Marstal er således opstået som rydningsby. Da hovedgården Gudsgave oprettedes sidst i 1500-tallet nedlagdes bebyggelserne Drejby og Trovslykke, ligesom der formentlig er gjort et indhug i Marstal ejerlav. Havnebyen Marstal er formentlig begyndt som fiskerleje i 1500-tallet. I 1627 var der usædvanligt mange huse i Marstal formentlig i forbindelse med fiskerlejet. I løbet af 1700-tallet voksede Marstal fiskeleje til et egentligt søfarts- bysamfund af købstadskarakter. Byen fik egen kirke i 1736. Marstal by udsondredes i forbindelse hermed fra "Bondebyen Marstal". Af ejerlavet er endvidere udparcelleret Pilegård.

Marstal blokudskiftedes i 1772 og siden er 2 gårde flyttet ud.

Marstal lagdes sidst i 1500-tallet under det nuoprettede nabogods Gudsgave, og byen var allerede egaliseret i 1627. Gudsgave nedbrændte i 1767 og hovedgården udparcelleredes. Overgangen til selveje skete i 1787.

Muligvis er antallet af gårde i 1533 fejlagtigt lavt. Fra 1627 til 1706 nedsattes gårdtallet fra 11 til 7 i forbindelse med en ny egaliserings. I 1627 var der 3 helgårde og 3 halvgårde, hvilket i 1706 blev til 7 helgårde. Mellem 1868 og 1903 steg gårdtallet atter til 11. Antallet af huse er meget højt i 1627 og 1706, hvor fiskerlejet Marstal er inkluderet. I det 19. årh. stiger hus- og befolkningstal voldsomt i forbindelse med Bondebyens inddragelse til forstadsbebyggelse.

Gårdene var i 1868 ret små. Byen var klassevis egaliseret i 1627, og inden 1706 gennemførtes en egalisering på ét hartkornsniveau.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

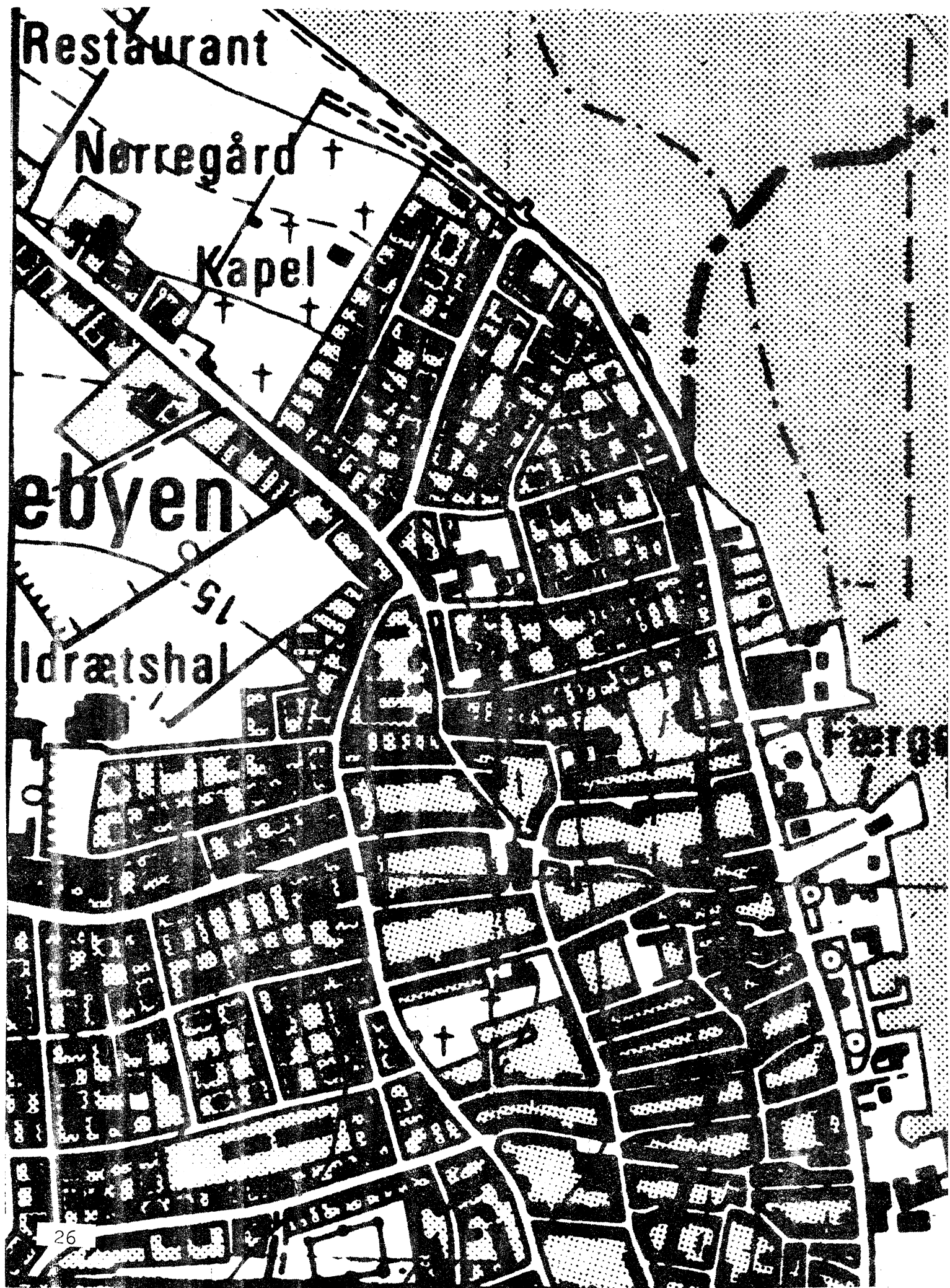
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse

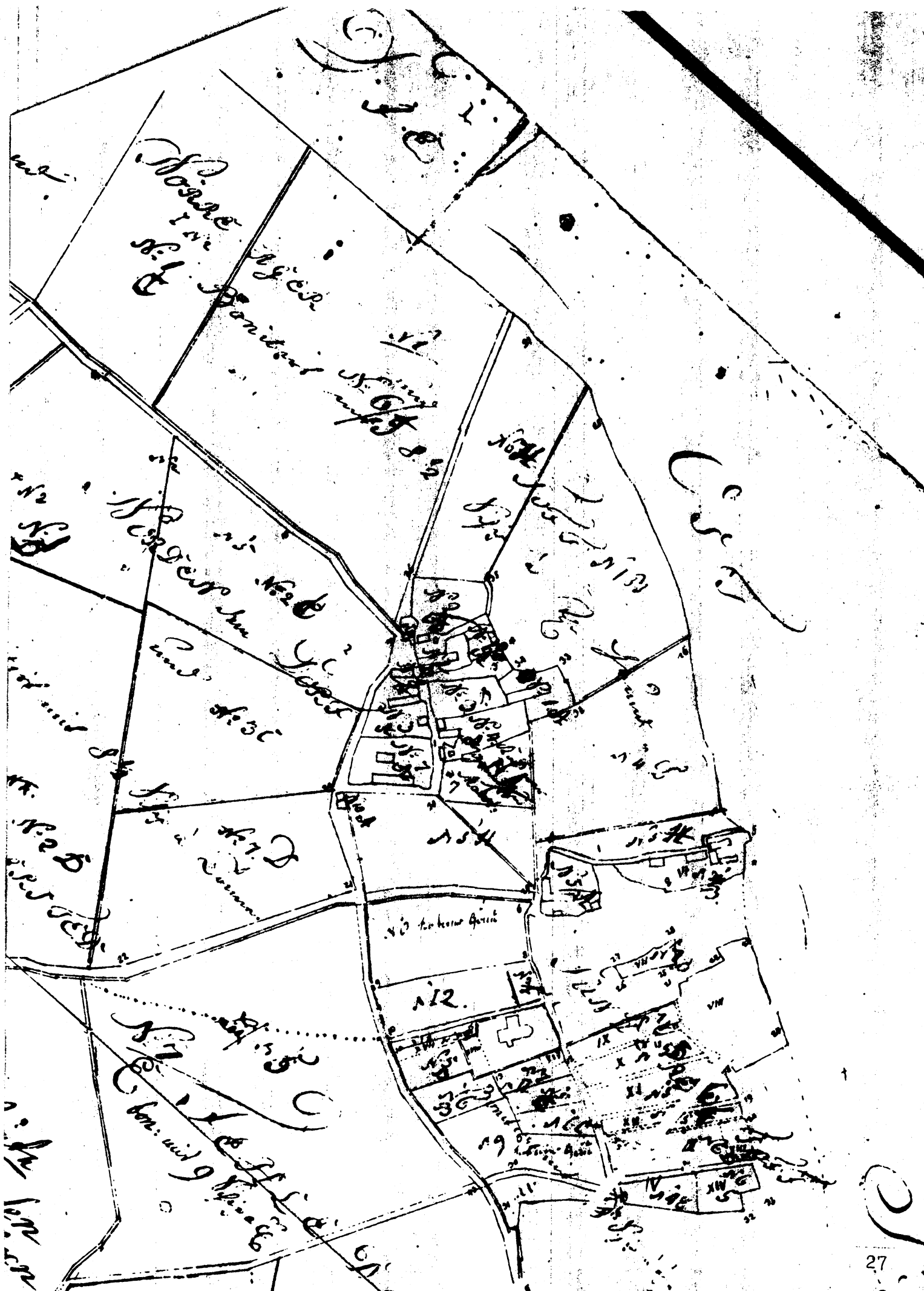
1. Anlægstype. Den lille skovrydningsby er randplaceret i sit ejerlav og har kystorientering. En del af byen udviklede sig i 1700-tallet fra fiskeleje til søfartsby og fik egen kirke. Sidst i 1500-tallet oprettedes hovedgården Gudsgave, der har gjort et mindre indhug i ejerlavet. Bondebyen Marstal (i modsætning til købstaden) er en reguleret vejby.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave og egaliseredes 2 gange inden 1706. Overgangen til selveje ledsagedes af markant vækst.

Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis almindelig og typeren anlægstype med flere specielle udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret, men afgørende præget af nybebyggelse.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: -

OMMEL

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Navn: Ommel	Navnetype: -
----------------	-----------------

Bemærkninger:

Navnet er nævnt første gang 1486 i formen "ommel". Muligvis er ordet dannet ved en sammensætning af de to glda. navneord "om", tone, klang, og "wal(1)", kilde.

Anlægstype: Rydningsby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
---------------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En rydningsby er anlagt i middelalderen efter forudgående skovrydning på stedet.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Marstal	Marstal

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Forteklyngeby (!)

Byens gårde og huse ligger henholdsvis uden og inden for den store for-te der er gennembrudt af interne veje i byen (der er kun to veje der fører til byen, begge sydfra). Gårdene og husene ligger ikke regelmæssigt, men er spredt rundt i byen. I den nordøstlige ende ligger dog to gårde og 5 huse langs en vej ned mod stranden.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

c. Udskiftning

år: 1773 figur: Blokudskiftning, store og små ret uregelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 20 gårde.
 Flyttet ud i hele ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker og naturskabt marint formand ved Ommels Hoved.

jordbund: Overvejende moræneler.

naturlig afgrænsning: Til alle sider (kyst) undtagen mod S.

☒ overvejende ager

☐ overvejende med større indhold af

☐ blandingsøkonomi med

Små spredte engarealer i ejerlavet - kystadgang.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☒ opløst og nybebygget

Kun enkelte gårde tilbage i landsbyen, som er præget af nybyggeri på de gamle tomter. Men alt nybyggeri er stort set holdt inden for den gamle landsbys rammer, hvor også det for forteklyngebyen karakteristiske vejnet er intakt. Men toftesystemet er stærkt opdelt.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

STATISTIK

Areal: 355 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			58				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706	1772	1868	1903
Gårde:	(47)	23	15	14	21	21	22
Huse:			20	20			
Huse m/ jord:					16	26	35
Huse u/ jord:						61	158
I alt:	(47)	23	35	34	37	108	215
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%) 1706							
(100%-1:2) 1772							
(100%) 1868	21		-		-		2,0
(100%) 1903	22		-		-		1,9
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	106		375		585		
Børn:	95		253		246		
I alt:	201		628		831		

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte".

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Marstal	Marstal

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706					14	20		
1868	21	87						
1903	22	193						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 355 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 58 tdr.htk. Hele området kaldes endnu Skovlandet og Ommel er formentlig anlagt på halvøen i forbindelse med skovrydning i middelalderen. Hele området kaldes i 1483 "am Holte". Af ejerlavet er delvis udparcelleret Pilegård. I 1706 gav alle gårdene i Ommel afgifter af en ødegård, kaldet Pilegård.

Ommel blokudskiftedes i 1772 og siden er 20 gårde udflyttet.

Bebyggelsen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave, og byen var allerede egaliseret i 1627. Gudsgave nedbrændte 1767 og hovedgården udparcelleredes. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde synes faldende fra 1533 til 1627. Fra 1706-1772 satte en ny stigning ind, og herefter fastholdtes niveauet frem til 1903. Hus- og befolkningsvæksten i det 19. årh. er særdeles markant, og Ommel forvandlede efterhånden til bymæssig bebyggelse. I 1894 fik Ommel filialkirke.

Gårdene var i 1868 meget små. Byen egaliseredes allerede inden 1627, men i forbindelse med overgangen til selveje skete en delvis opløsning. I 1803 bestod Ommel af 23 gårde, heraf 5 hele, 2 trekvarte, 14 halve og 2 kvarte, samt 15 huse.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Sammenfattende vurdering:

Ingen
interesse:☐

Interesse:

☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐

Landsbytypologisk vurdering: Interesse.

1. Anlægstype. Den store skovrydningsby er centralplaceret og har ager-orientering. Byformen er forteklyngeby. Ejerlavet udgøres af en smal halvø. Af ejerlavet er Pilegård delvis udparcelleret.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave og egaliseredes inden 1627. Overgangen til selveje ledsagedes af markant vækst, der bragte Ommel frem til status af bymæssig bebyggelse.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: filialkirke fra 1894.
4. Arkæologiske interesser: -

Strandby

Ommel

K70

11

Trsf Idrætsplads

10

Kærgård

